

Севери: друга божевільна династія Римської імперії

П.В. Кидонь,

Українська медична стоматологічна академія, м. Полтава

Коли ми починаємо розповідь про Римську імперію, в уяві багатьох людей постають картини, наповнені розкішшю і багатством, хтивістю і розпустою. Цей факт підкріплюється багатьма продуктами культури: кінофільмами, картинами, літературними творами тощо. Юлій Цезар, Калігула, Нерон є загальновідомими історичними постатями. Всі вони належать до династії Юліїв-Клавдіїв. У тіні згаданого роду знаходиться інша династія римських правителів — Северів. Вони правили Римом упродовж 42 років. Ці роки були наповнені кровопролиттям, жорстокістю, братовбивством, сексуальними девіаціями. До стану психічного здоров'я представників династії Северів у психіатрів та істориків виникало багато запитань. Але широкому загалу більшість Северів невідомі. Тому ми вирішили описати життєвий шлях імператорів, їхніх рідних і висловити певні припущення щодо наявних у них психічних патологій.

Септимій Север

Засновник римської династії Север народився 11 квітня 146 р. в Лептіс-Магні, стародавньому місті північної Африки, на території сучасної Лівії. Походив він із багатой та шанованої родини зі стану вершників.

Север ріс і виховувався у своєму рідному місті. Він вільно говорив місцевою пунічною (карфагенською) мовою і з легкістю опану-

вав латинську і грецьку, щоправда з певним акцентом.

Майбутній імператор був прекрасно освічений. У молоді роки, 162 р., Север вирушив до Риму і в епоху Марка Аврелія та Коммода пройшов звичайний для того часу шлях по шаблях службової драбини, ставши сенатором і квестором. Його сестра Септимія Октавілла ледве розмовляла латиною, коли Север став імператором і вона прибула до брата, той просто вислав її з Риму, щоб не псувала імператорської репутації.

Север захопив владу після смерті імператора Пертінакса 193 року, який залишився в історії як Рік п'яти імператорів. Після повалення і вбивства чинного імператора Дідія Юліана, Север воював зі своїми суперниками,

генералами Песценнієм Нігером та Клодом Альбіном. Друзі Юліана були засуджені до страти з конфіскацією майна.

Нігер був переможений 194 р. у битві при Іссі в Кілікії. Того самого року Север провів коротку каральну кампанію на сході, анексувавши державу Осроена, що називалася ще Едеським царством, яке підтримувало Нігера, і перетворив його на нову римську провінцію. Три роки потому Север переміг Альбіна в битві при Лугдунумі в Галлії та став одноосібним правителем. Було вбито незліченну кількість прихильників Альбіна, серед них багато перших осіб у Римі, чимало знатних жінок; усе їхнє майно було конфісковано, що збільшило кошти державного казначейства. Зокрема, було вбито і багато видних іспанців і галлів.

Так, за часів правління Септимія Севера було страчено багато і християн, і євреїв. Імператор намагався досягти релігійної згоди та єдності на всій території, упроваджуючи політику синкретизму. Він бажав об'єднати всіх своїх підданих у поклонінні *Sol invictus* — Непереможному сонця — і зв'язати цим усі релігійні та філософські течії. До речі, допускалися всі Боги за умови визнання Сонця, яке царювало над усім. Хоча згодом така політика отримала опір двох груп, які відмовлялися прийняти синкретизм, — іудеїв і християн.

Імператор був двічі одружений. Його першою дружиною (близько 175 р.) стала Пасія Марціана з Лептіс-Магна, про яку практично нічого донині

невідомо. Згідно зі знаменитою «Історією Августів», Север і Марціана мали двох доньок, хоча цей факт теж нічим не підтверджується. Приблизно 186 р. Марціана померла, і незабаром Север одружився з Юлією Домною, освіченою і знатною жінкою арабського походження. Їхній шлюб був дуже щасливим, дружина поділяла політичні погляди чоловіка. Йому подобалося її захоплення філософією.

Отримавши владу над західними провінціями, Север провів ще одну швидко і досить успішну військову операцію на сході. Цього разу — проти Парфянської імперії, розширивши у такий спосіб східні кордони Римської держави аж до Тигра. Так, 202 р. він провів кампанію в Африці й Мавританії проти гарамантів. Наприкінці свого правління Север подався до Британії, де проінспектував зміцнення вала Адріана і повернув римлянам вал Антоніна. А 208 р. почав завоювання Каледонії, проте його планам не судилося збутися. Вже наприкінці 210 р. імператор тяжко захворів і 4 лютого 211 року помер у фортеці Еборакум (*Eboracum*) — сучасний Йорк.

Варто також зауважити, що у засновника династії не було виявлено жодного психічного розладу. Септимій Север був сином свого часу. Так, він був дуже жорстоким, адже імператора найбільше цікавила особиста влада. Він був безжальним до всіх, від кого відчував хоча б найменшу небезпеку. Одним із доказів адаптованості Септимія Севера до тогочасних умов є той факт, що він єдиний із династії, хто пішов із життя не через насильницьку смерть.

Юлія Домна

Дружина римського імператора Септимія Севера (з 187 р.), мати імператорів Каракалли і Гети, Юлія народилася в Емесі (Сирія), в родині місцевого жерця. Вона протегувала наукам (зокрема, найвідоміший своїми творами її секретар Філострат) і мала репутацію вченої жінки. Коли імператор помер 211 р. в Еборакумі (нині Йорк), імператорами стали Каракалла і Гета.

Двоє молодих людей ніколи не любили одне одного і часто сварилися. Попри всі зусилля Юлії, зберегти між братами мир не судилося.

Згодом Каракалла вбив Гету і став правити одноосібно. Мати фактично стала першим міністром, а за його відсутності виконувала обов'язки імператора. Елій Спартіан повідомляє про більш близькі стосунки Юлії зі своїм сином. Вона була дуже красивою, одного разу випадково мати оголила перед сином більшу частину свого тіла. На що Каракалла сказав: «Я побажав би тебе, якби було це можливо». Юлія відповіла: «Якщо хочеш, то дозволено. Хіба не ти — імператор, отже, це ти встановлюєш закони, а не навпаки».

Після таких слів неприборкана пристрасть Каракалли узляла гору над ним і штовхнула на злочин. Він справив

весілля, яке перший мав заборонити, якщо б дійсно розумів, що він чинить, узявши за дружину власну матір.

Звістка про загибель Каракалли справила на Юлію Домну гнітюче враження. На похоронній церемонії мати не була присутня, і Макрін послав їй урну з прахом сина. Жінка на той час тяжко хворіла: у її грудях з'явилася страшна пухлина. У розпачі вона наклала на себе руки, прийнявши отруту. Померла Юлія Домна в Антіохії. Її тіло забальзамували і відправили до Риму. Там і поховали в усипальниці Северів.

На думку експертів, у Юлії Домни можна запідозрити наявність депресивної симптоматики тяжкого ступеня, яка розвинулася після смерті старшого сина Каракалли. А згодом вона скоїла закінчений суїцид. Крім того, простежується наявність психогенних етіологічних чинників (смерть дитини, онкологічне захворювання) як провідних.

Найбільш вірогідним діагнозом Юлії Домни є розлад адаптації. Хоча анамнестично наявна також і гіперсексуальність, і незрозумілість у стосунках (сексуальні контакти з власною дитиною, які завжди були табуованими), що може бути ознакою гіпоманіакального симптому. Поєднання згаданих проявів своєю чергою може свідчити вже не про психогенію, а про ендогенну патологію — біполярний афективний розлад.

Каракалла

Після смерті Септимія Севера 211 р. згідно із заповітом його сина Каракалла (Бассіан) і Гета стали співправителями Римської імперії. До речі, на думку сучасників, Каракалла міг бути причетним і до смерті батька. Як відомо, своє ім'я він отримав через улюблений військовий плащ — коротку туніку, кельтського або німецького походження. Каракаллу

також називали Тараутом (який був потворним, нахабним і кровожерливим гладіатором). Сучасники вважають, що його нагадував і сам імператор.

Каракалла і Гета з дитинства люто ненавиділи один одного, і кожен з них мріяв про одноосібне правління. Вони ніколи не бенкетували разом, побоюючись отруєння, мешкали в різних кінцях палацу, заклавши або замкнувши всі ходи з однієї половини до іншої, оточували себе численною охороною. Першим завдав удару саме Каракалла. Він попросив матір Юлію Домну запросити його і брата до себе в покої, нібито для примирення. Там Бассіан заколов брата на руках матері, виправдавши свою дію тим, що він попередив напад Гети на себе. До того ж були страчені всі прихильники брата і співчуваючі йому, а це близько 20 тис. придворних осіб, слуг і охоронців. Серед них був і знаменитий юрист Емілій Папініан.

Коли імператор попросив його юридично обґрунтувати вбивство Гети, він відповів: «Це легше зробити, ніж виправдати». Відчувати жалість, співчуття стосовно

вбивства Гети теж вважали за злочин. Юлія Домна мала ретельно приховувати свої сльози з цього приводу і приймати з усміхненим обличчям вбивцю свого сина. Її подруга Фаділла, дочка імператора Марка Аврелія, була вбита лише за те, що висловлювала жаль через загибель Гети. Після репресій, Каракалла організовував жорстокі розваги для себе. У театрі він міг вбити слона, носорога, тигра чи зебру, радів кровопролиттю якомога більшої кількості гладіаторів. Одного з них, Батона, змусив битися в один і той самий день із трьома противниками поспіль, а після того як гладіатора було вбито в останньому поєдинку, влаштував йому пишні похорони.

Ставши єдиним правителем, Каракалла уявляв себе новим Олександром Македонським. Він повідомив римському Сенату, що він є реінкарнацією македонського завойовника. Таке захоплення великим македонянином не було незвичайним серед римських імператорів, але, у випадку з Каракаллою, образ Олександра став нав'язливим, проявляючись безглуздо і гротескно. Він одягав македонський костюм, зібрав дивізію слонів і спеціальну фалангу македонських воїнів, командувачі в якій мали називатися іменами воєначальників Олександра. Каракалла намагався копіювати зброю, поведінку, маршрути його походів, можливо, навіть передбачуваний план завоювання Парфянської імперії — усе це в наслідування Олександру Македонському. Імператор узяв прізвище Магнус Великий, а на монетах зображував себе Богоподібним. Каракалла переслідував філософів, які сповідували систему Арістотеля. Оскільки наприкінці життя македонського завойовника Арістотеля вважали його ворогом. Так, за прикладом Олександра, Каракалла побував навіть на могилі Ахілла в Іліоні.

У віці 14 років Каракалла одружився на Фульвії Плавтілі, дочці впливового й амбіційного командира імператорської гвардії Фульвія Плавтіана. Каракалла ненавидів Плавтіана і зіграв важливу роль в обвинуваченні його у змові проти імператорської династії.

Відомо, що після вбивства префекта Плавтілу разом із донькою та братом відправили у заслання на Сицилію, а згодом перевели на один із Ліпарських островів. 211 р. Каракалла наказав вбити свою колишню дружину та її брата.

Імператор воював з алеманами, сарматами, гетами і парфянами. Його успіхи були мінливими. Коли його війська були розгромлені, Каракалла зривався на власному оточенні. Усі провінції імперії, де він побував, були розграбовані, а десятки тисяч людей убиті.

Під час походів по сучасній Німеччині йому часто докучали похмурі видіння. Нерідко він бачив картину, де його переслідують батько і брат, озброєні мечами. Щоб якийсь здолати ці марення, Каракалла звертався до душ померлих, і насамперед до батька та Коммода (римського імператора, останнього представника династії Антонінів).

Так, одного разу Коммод відповів йому: «Підійди ближче до рішення, якого від тебе так вимагають Боги заради Севера». «У заповітних місцях уражений невиліковною недугою». Вважають, що ці проблеми могли бути спричинені докорами сумління, які відчував Каракалла після вбивства брата.

Найбільше Каракалла «відзначився» в єгипетській Олександрії. Жителі міста вчених і філософів відчували себе досить вільно і незалежно, вони дозволяли собі насміхатися над імператором. Олександрійці дали йому титул «гетського» («переможець гетів», із натяком на братовбивство). Крім засудження вбивства брата Гети, вони звинувачували Каракалла і Юлію Домну в інцесті та порівнювали їх з Едіпом (давньогрецьким героєм) і його матір'ю/дружиною Йокастою.

Затамувавши злобу, Каракалла під приводом зібрання елітних військ скликав в одному місці кілька тисяч молодих людей, а потім наказав своїм легіонерам усіх знищити. Бійня продовжилася на вулицях Олександрії: солдати вбивали беззбройних, грабували і підпалювали будинки. Є навіть версія, що вбивство олександрійців було ритуальним людським жертвоприношенням, яке вчинив Каракалла, сподіваючись отримати одужання заради майбутніх військових перемог.

Проте монарх і надалі продовжував свою репресивну політику — його жертвами ставали ті, хто мочився там, де знаходилися зображення імператора; люди, котрі знімали вінки з його статуй. За Діоном Кассієм, юнак, який розплатився у будинку розпусти монетою із зображенням імператора, був засуджений на смерть.

Як відомо, Каракалла був жадібний до їжі та мав слабкість до вина. Іншою важливою рисою імператора було глибоко вкорінене марновірство; він наслідував магичні практики і ретельно дотримувався всіх ритуальних обов'язків. Зокрема, був толерантним до єврейських і християнських віросповідань, але його улюбленим Божеством став єгипетський Бог Серапіс, чим сином чи братом він себе називав. До того ж римський імператор перейняв єгипетську практику ідентифікації правителя з Богом і став єдиним, хто був зображений як фараон у статуй. Каракалла постійно звертався за порадами до віщунів і пророків і позбавлявся від усіх, кого вважав за ворога, не переймаючись обґрунтованістю підстав для своїх підозр. На честь відомого чаклуна та мага Каракалла побудував навіть храм.

Наприкінці життя римський імператор уже погано переносив спеку і тяжкість обладунків, хоча одягав туніку з рукавами, зшити як нагрудний панцир, щоб справляти враження сильною людиною. Окрім того, це могло вберегти його від змовників. Він часто одягався в таке вбрання і в мирній атмосфері.

Втім, непередбачувана поведінка римського імператора спонукала Макріна, командира імператорської гвардії та його наступника на троні, укласти змову проти нього. Каракалла вбили на початку другої кампанії проти парфян.

У Каракалли можна спостерігати цілий спектр психопатологічної симптоматики. Хоча передусім у нього були маячні ідеї ставлення та переслідування, спрямовані до брата, якого він зневажав за його відкритість і простоту.

Це коштувало Геті життя. Згодом з'явилися маячні ідеї величчя та ідентифікація себе з визначною політичною фігурою минулого — Олександром Македонським. Також у його клініці наявні зорові та вербальні галюцинаторні переживання.

За джерелами, ці переживання не є хронічними, їм більш притаманний транзиторний характер. Але оскільки вони були коментуючого змісту та обговорювали Каракаллу в третій особі, виключається діагноз маячного розладу. Окремо постає питання щодо наявності патології особистості. У клініці захворювання наявні ознаки параноїдного (маячного) та дисоціального (соціопатія) розладів особистості. Досить важко однозначно відповісти на запитання щодо первинності психотичної та межової симптоматики. Отже, на нашу думку, логічно, що психотична симптоматика була первинною, яка надалі призвела до розвитку дефекту особистості. Алкоголізація імператора могла нівелювати негативну симптоматику. Імовірно, найбільш вірогідним діагнозом Каракалли є шизофренія, параноїдна форма з психопатоподібним дефектом особистості. Наявні в імператора симптоми якнайбільше відповідають саме цьому діагнозу.

Гета

Гета — молодший син Септимія Севера і його другої дружини Юлії Домни. Від свого брата Каракалли (імператорське ім'я — Аврелій Антонін Марк) Гета був молодшим лише на 11 місяців, проте завжди залишався в його тіні. Як уже зазначалось, у братів були складні взаємини ще з дитинства, які завжди потребували допомоги матері для розв'язання конфліктів між ними. Намагаючись примирити синів, Септимій Север часто тримав їх при собі у військових походах.

За Діоном Кассієм, у походах вони гвалтували жінок і глумилися над хлопчиками, витрачали гроші й обирали в товариші гладіаторів і візників, змагаючись один з одним у безчинстві. Каракалла зневажав Гету за його відкритість і простоту. Їх суперництво було сповнене розбратами. Якщо один брав якусь сторону, то другий неодмінно підтримував протилежну. І жоден не хотів поступатися. Одного разу в запалі перегонів Каракалла випав із двоколісної колісниці та зламав собі ногу.

Сучасники описують Гету, як юнака з крутою вдачею, проте скупого. Є повідомлення про його легке заїкання. Усе, що він отримував у подарунок від батьків, витрачав на вбрання і ніколи нікому нічого не дарував. Влаштувучи бенкети й особливо сніданки, Гета полюбляв наказувати навченим рабам подавати страви, назви яких починалися на певну букву, наприклад: гусак (*anser*), кабаняче м'ясо (*aprina*), качка (*anas*).

Перед смертю Септимій Север заповідав синам жити у злагоді. Однак у віці 22 років Гета був убитий у покоях матері своїм братом Каракаллою.

Гета не виявляв вираженої психічної патології. Якщо прискіпливо ставитися до певних рис його характеру, то можна вважати, що він був акцентуованою особистістю. За А.Є. Лічко, найбільше характерологічно Гета відповідає нестійкому типу акцентуації.

Елагабал

Родом імператор був із сирійського аристократичного роду з династії Северів. Басіан, який невдовзі став відомим як Елагабал (Геліогабал) на ім'я Бога Сонця, якому він служив, був дивовижним красенем.

Він обіймав сімейний пост верховного жерця, керуючи чудовим храмом в Емесі. Як відомо, гарний верховний жрець, молодий ексгібіціоніст не бажав

носити римську або грецьку шерсть, він погоджувався вдягати тільки шовк і яскраві шати.

Хоча в Елагабала, ймовірно, не було політичних амбіцій, проте він слугував засобом у прагненні своєї бабусі Юлії Меси (сестри Юлії Домни) вершити долі Римської імперії. Вона підкупила солдат щедрими сумами грошей і розповсюдила плітки, що справжнім батьком Елагабала був імператор Каракалла. Після страти чинного імператора Макріна Елагабал здобув владу.

Верховний жрець Сонця Елагабал був, мабуть, найімовірнішою особистістю, яка коли-небудь очолювала Римську імперію. Брак досвіду, його вік і психічні порушення викликали серйозне занепокоєння. Він був дивним, чутливим юнаком, якого доля виштовхнула в положення, яке йому абсолютно не пасувало.

Елагабал захоплювався власним становищем верховного жерця, і поєднання цього запалу з відчуттям політичної влади створило згубну ситуацію в управлінні імперією. Рівновага його психіки, яка, ймовірно, ніколи не була в нормі, порушилася. Він повірив, що в його персоні злилося божественне і людське, і вважав себе втіленням самого Бога.

Одним із перших діянь Елагабала — зведення чудового храму, в якому мав бути споруджений образ Бога, який перевезли до його нового будинку в колісниці (прикрашеній золотом і дорогоцінним камінням), що везли шестеро білих коней. Глядачам здавалося, ніби сам Бог керував колісницею. Досягнувши храму, імператор піднявся на спеціально споруджену вежу і став кидати у захопленний натовп громадян дари: золоті й срібні кубки, одяг, білизну і навіть домашніх тварин, за винятком свиней, торкатися яких ритуал імператору суворо забороняв.

Згодом почав доводити, що неодмінно має одружитися на Богині. Коли до храму доставили статую Палади як образ можливої дружини, Елагабал зауважив, що призначена наречена є занадто войовничою. Його вибір упав на карфагенську Богиню Місяця Уранію, Таніт або Астарту, як її по-різному називали. Він зажадав велику суму грошей собі на придане і наказав своїм підданим відсвяткувати весілля урочистостями і бенкетами.

Особисте життя імператора було суцільною розпустою: він пишався тим, що жодна продажна жінка не мала стільки коханців, скільки мав він. У цього молодого, гарного імператора були як цілком земні сексуальні потреби, так і надпотреби. Спочатку він одружився на римській

аристократці. Однак його шлюб із нею не був довгим, уже згодом він пішов під вінець із Юлією Аквілою, жрицею римської Богині Вести, незайманою весталкою, яка клялася все життя залишатися цнотливою. Такий союз явно містив серйозне порушення релігійного декоруму, але імператор поставив у глухий кут своїх критиків, оголосивши, що шлюб між двома такими священними персонами, як він і Юлія Аквіла, був зовсім не нечестивим, а Божественним. Хоча він і оголосив про святість цього союзу, який поєднав його з Юлією, проте невдовзі покинув її заради особи імператорської сім'ї, хоча наприкінці свого короткого життя знову повернувся в обійми Аквіли. Щоправда, до цього він уклав уже п'ятий шлюб, що було не так і мало за чотири роки.

Елагабал страждав не лише на психічний, а й сексуальний розлад. Згодом він став одягатися як жінка. Із нафарбованим і нарум'яним обличчям, із золотими намистами, блискучими на його шовковій туніці, охоче танцював на публіці. «Використовував шерсть, іноді одягав сітку для волосся і фарбував очі, наносив на них білу фарбу й алкани. Одного разу він збрив бороду і влаштував на честь цієї події свято, а після цього наказав вискувати собі волосся, щоб ще більше бути схожим на жінку». Любив надягати діадему, прикрашену дорогоцінним камінням. Юний імператор навіть міркував, чи не видалити собі геніталії. Нерідко у себе в палаці він розігрував п'єсу про Паріса, власноруч виконував роль Венери, причому зазвичай його одяг раптово падав до ніг, а сам він, оголений, тримаючи одну руку біля сосків грудей, іншою прикривав сороміцькі частини тіла, опускався на коліна, виставляв свій зад і підставляв його своєму коханцеві.

Діон Кассій писав, що «він робив зі своїм тілом і дозволяв робити з ним багато дивних речей. Уночі він ходив по шинках у перуці та грав торговця в жіночому образі. Часто бував у найогидніших борделях, виганяв повій і сам виконував роль повії. Зрештою він відвів у палаці особливу кімнату і там творив свої неподобства. Полюбливав стояти оголеним на порозі, як публічні дівки, тряс фіранку, що висіла на золотих кільцях, а сам м'яким і привабливим голосом чіплявся до перехожих».

Головним його фаворитом був колишній карійський раб Гієрокл, якого імператор помітив, коли той впав із колісниць, і він побачив його гарне обличчя та світло-жовте волосся. Елагабал запросив раба до палацу, змусив його вчити себе мистецтва керувати колісницею і врешті-решт провів із ним шлюбну церемонію, називаючи Гієрокла «своїм чоловіком». Як зазначає Елій Лампрідій, божевільний імператор публічно цілував статеві органи раба-коханця, стверджуючи, що він виконує священнодійство. Пристрасть імператора до Гієрокла, який мав у палаці колосальний вплив, була такою нестримною, що навіть викликала гнів своєї бабусі, запропонувавши зробити його цезарем.

Гієрокл був не єдиним чоловіком, чиї «нічні подвиги» захоплювали імператора. У Римі в нього було тільки одне заняття: він мав при собі розсильних, які розшукували для нього людей із великими статевими органами і приводили їх до нього в палац, щоб він міг насолодитися з ними. Для цього він ретельно дбав про те, щоб по всьому місту і серед усіх матросів розшукували

онобелів: так називали тих, хто здавався більш мужнім. Тим, хто шукав його милості, спочатку пропонували вчинити з ним «зраду». Він обожнював, якщо коханець заставав його на місці злочину і бив.

Елагабал цікавився у філософів і поважних людей, чи відчували вони в юності те, що відчуває він зараз. Імператор не лише не уникав непристойних виразів, але і зображував пальцями на людях відповідну хтиву дію, не виявляючи при цьому ніякого сорому.

Але найжахливішим аспектом правління Геліогабала були людські жертви, що приносили по всій Італії, обираючи для цього знатних і красивих хлопчиків, які мали живих батьків. Елагабала завжди оточували різного роду маги, а він підбадьорював їх і дякував Богів, які, за його уявленнями, були для нього друзями.

Також Елагабал полюблив розглядати нутрощі дітей і мучити жертвних тварин. Були у нього улюблені приручені леви і леопарди, навчені приборкувачами. Він міг несподівано наказати покликати їх за другий чи третій стіл, щоб поглузувати зі страху гостей, адже ніхто з присутніх не знав, що звірі є ручними. Часто Геліогабал замикав своїх п'яних гостей і вночі раптово впускав до них приручених левів, леопардів, ведмедів, щоб прокинувшись на світанку або, ще страшніше, вночі, вони опинилися в одній кімнаті з дикими тваринами. Багато з них гинули при цьому.

Під час бенкетів він вживав горох із золотими кульками, сочевицю з котячими очима, боби з бурштином, рис із білими перлами. Замість перцю, він посипав рибу і трюфеля перлами. А в різноманітні посудини поміщав незліченну кількість мух, називаючи їх ручними бджолами.

Історія зберегла цікаві факти про потяг Геліогабала до квітів. Він регулярно проводив «похорон у квітах». Так, під час бенкету імператор наказував слугам висипати зі стелі на присутніх заздалегідь підготовлені пелюстки троянд. Причому їх було стільки, що гості починали задихатися в них. Радість охоплювала імператора, коли він бачив такі вдалі похорони.

За переказами, за допомогою жерців племені марсів ще до світанку він зібрав велику кількість змій, а потім (коли народ зазвичай збирається на ігри) раптово випустив їх. Багато людей постраждало від укусів. Одного разу імператор наказав, щоб його раби зібрали з усіх куточків Риму павутину. Через деякий час наказ було виконано — Геліогабалу доставили 10 тис. фунтів цієї речовини. Подивившись на бридку масу, він прийшов до висновку, що Рим — досить велике місто, про що свідчить кількість зібраної павутини. У такий неадекватний спосіб володар гігантської імперії часто полюблив розважатися.

Неординарні події в імператорському палаці позначилися на управлінні імперією і врешті-решт на римському населенні, збурюючи хвилю невдоволення.

«Імператор, — зауважує Геродіан, — дійшов до такої крайності божевілья, що взяв людей зі сцени і з народних театрів і доручив їм найважливіші державні справи. Елагабал відповів на критику так, як відповідали його попередники — кинув до в'язниці та стратив тих, хто був незадоволений його діями, і нагородив своїх улюбленців високими посадами.

Хоча траплялося і навпаки: своїх підлабузників він прив'язував до водяного колеса, обертаючи яке, то занурював людей у воду, то піднімав, називаючи їх при цьому своїми іксіноподібними друзями (Іксіон — давньогрецький міфологічний цар, якого Зевс покарав, прив'язавши до колеса).

Юлія Меса, стривожена божевільям Елагабала, доклала чимало зусиль, щоб умовити його призначити цезарем свого двоюрідного брата, іншого її онука, Алексіана Севера (Александра, сина Мамеї). Вона досягла того, що Александр був оголошений цезарем і співправителем. Він був повною протилежністю Геліогабалу. Для того щоб зміцнити позиції Александра, Меса навіть поширила слух, що Елагабал — син Каракалли, який переходив з обіймів однієї сестри до іншої.

Зрозумівши реальну загрозу цієї ситуації, Елагабал вигнав вчителів Александра з палацу та намагався анулювати титул цезаря, який він нещодавно власноруч дарував своєму кузенові. Наприкінці 221 р. невдоволення серед солдатів призвело до заколоту, який був придушений преторіанським префектом, але для Елагабала це стало грізним підтвердженням того, наскільки армія ненавиділа його режим. У спробі повернути її підтримку він вигнав кількох своїх непопулярних радників і повернув титул цезаря своєму двоюрідному братові Александру, якого він перед цим оголосив умираючим.

Щоб розвіяти підозри солдатів, самого Александра принесли на ношах до табору. Проте було занадто пізно. Солдати, підкуплені Юлією Месою, бурхливо вітали Александра і не звернули уваги на імператора. Доведений до відчаю Елагабал провів ніч у храмі та в останній відчайдушній спробі наказав заарештувати провідних прихильників Александра, підіславши до нього вбивцю. Це був уже кінець.

Солдати повернули зброю на імператора. Сирійські жерці напроорокували йому, що він помре насильницькою смертю. Тому Елагабал заздалегідь приготував мотузки, звіти із шовку і багряного й червоного матеріалу, щоб — у разі потреби — покінчити із життям у петлі. Заготовив Елагабал і золоті мечі, щоб ними заколотися себе, якщо будь-яка сила змусить його до цього. У котячих очах, гіацинтах і смарагдах він припас собі отруту, щоб використати її, якщо йому буде загрозувати якась серйозна небезпека.

Проте все це не знадобилося. Солдати вбили Елагабала, його матір Соємію та його фаворитів, зокрема і Гієрокла. Їхні тіла протягли через усе місто, покалічили і викинули до каналізаційного рову, що вів у Тибр. Александр Север був проголошений новим імператором.

В Елагабала наявний майже увесь спектр сексуальних розладів, описаних у МКХ-10: транссексуалізм, трансвестизм, ексгібіціонізм, вуаеризм, садомазохізм, можливо егодистонічна сексуальна орієнтація. Зокрема В. Грін, психічний розлад, який спостерігався в Елагабала, визначав як нарцисичний розлад особистості, який у МКХ-10 належить до інших специфічних розладів особистості. На нашу думку, в імператора, окрім згаданого розладу особистості, також були ознаки істеричного типу. Тому доцільніше розглядати стан імператора як змішаний розлад особистості.

Александр Север

На час правління імператорові Александру (останньому з династії Северів) було лише сімнадцять років, тому державою керували його мати (Юлія Мамея) і бабуся (Юлія Меса). Через кілька місяців Меса померла, і правителькою фактично стала Мамея. Її син, скромний хлопець, у всьому дослухався матері. Александр виконував усі її поради, вона ж надавала йому лише всі зовнішні почесті. Свою справжню владу підозрілива Мамея охороняла надто ревниво. Коли дружина Александра Севера Орбіана отримала певний вплив на чоловіка, а її батько став втручатися в державні справи. За обвинуваченням у змові його схопили і стратили як бунтівника, а молоду імператрицю — проти волі Александра — Мамея змусила заслати до Африки.

Юний імператор не мав сильних пристрастей, він був людиною поступливою, добродушною, і слухняно підкорявся матері, як звик ще діяти з дитинства. Залишаючись під її ніжною опікою, Александр не досяг самостійності. Добродушний Север займався безневинними розвагами, на зразок того, що з великою увагою доглядав за домашніми птахами. Глава монархічної держави з таким характером не годився для тогочасної залізної доби. Його лагідність і поблажливність вважали за слабкість. Війська лютували, а коли безлад доходив до того, що необхідно було карати винних, його суворість спричиняла нарікання, адже була незвичним для Александра явищем.

При всіх своїх прекрасних якостях ввічливий і слухняний імператор не здобув поваги сучасників і слави серед нащадків, оскільки був людиною слабого характеру (млявий, як сирієць). Це дуже шкодило йому, а також і те, що мати тримала його під суворою опікою. Звикнувши панувати, вона стала гордою, ощадливість перейшла у неї в жадібність, кидаючи погану тінь на правління Александра. Юлія Мамея продовжувала вимагати від нього, уже повнолітнього чоловіка, такої самої шанобливої покірності, як і раніше. Цим вона лише принижувала сина в очах народу і війська, завдаючи непоправної шкоди і собі.

Імператор вів війни з персами та алеманами. По поверненні до Риму після перських війн Александр і Мамея відразу скерували легіони на північ і незабаром самі доєдналися до них у Майнці. Через Рейн уже навели понтонний міст, проте Александр спробував відкупитися від германців. Його війська, відчувши себе ображеними, принесли присягу своєму командувачеві Максиміну. Коли Максимін виступив, вони схопили і вбили імператора та його матір. На них обох накладено посмертне покарання *Damnatio memoriae*.

Александр, як і його кузен Елагабал, виявляв ознаки розладу особистості, оскільки його характерологічні риси викликали виражену соціальну дезадаптацію, що зрештою коштувало йому життя. Власне, саме життя та вчинки

Александра Севера найкраще ілюструють залежний розлад особистості, де домінують була його мати — Юлія Мамаєв. Зі смертю Александра в імперії почався період політичного хаосу, який увійшов в історію як епоха «солдатських імператорів». Цим і закінчується епоха Северів — епоха міжособистіх конфліктів, кривавого придушення думки незгодних, сексуальної розпусти.

На нашу думку, у представників династії Северів наявні як ендогенні захворювання (афективні й шизофренічні),

так і психогенні з розладами особистості. Якщо прослідити родословну династії римських імператорів Северів, то вірогідним носієм *pathos* психічної патології була саме жіноча лінія. Ці розлади були як у Юлії Домни та її дітей — Каракалли та Гети, так і у її сестри Юлії Меси та її онуків — Елагабала та Александра Севера. Імовірно, що «проблеми» династії беруть «коріння» від батька обох Юлій — Юлія Басіана. Але біографічні дані епохи Северів вкрай бідні, щоб робити остаточні висновки.

ЩО ПОЧИТАТИ

Володарі Риму: Біографії римських імператорів від Адріана до Діоклетіана
Книга охоплює півтора століття історії Римської імперії — із 117 до 284 рр. н.е.: «золоте століття» імперії, час правління династії Антонінів (117–180 рр. — Адріан, Антонін Пій, Марк Аврелій); правління династії Северів: Септимій, Каракалли, Геліогабал, Олександр (193–235 рр.); так звана криза III ст. (від Максиміана до Нумеріана, 235–284 рр.). Читач постає на порозі нової епохи тимчасового зміцнення імперії — коли імператорам Діоклетіану (284–305 рр.) та Константу (306–337 рр.) вдалося відновити відносну єдність держави ще на століття.

Діон Кассій «Римська історія»
У цій книзі висвітлюються події 69–229 рр. н.е. — від громадянської війни після смерті Нерона до правління Александра Севера. Праця Діона є не тільки найважливішим джерелом з історії Стародавнього Риму, а й своєрідним пам'ятником історичної та політичної думки III ст. н.е. Стиль Діона — риторичний, манера викладу — ясна і проста, він намагався наслідувати Фукідида в його стилі написання.

В. Грін «Божевільні королі»
Дослідниця В. Грін присвятила книгу вивченню впливу психічних хвороб на прийняття рішень в історії правителів різних епох і країн, серед яких римські імператори, династії англійських, французьких, іспанських і німецьких королів, російських царів, а також диктатори XX ст. Цю книгу можна читати як розширений каталог «напівсмішних чи напівсумних» історій правителів, які вершили долі не лише окремих людей, а й цілих держав.

ЩО ВІДВІДАТИ

Триумфальна арка Септимія Севера

Триарочна арка, розташована в північній частині Римського Форуму між Курією і Ростра на стародавній Священній дорозі (Via Sacra). Побудована 203 року на честь перемог імператора Септимія Севера та його синів Каракалли і Гети над Парфією у двох військових кампаніях 194–195 рр. та 197–199 рр.

Терми Каракалли

Терми імператора Каракалли в Римі, офіційно йменовані як терм Антонініана (лат. *Thermae Antoninianae*). Вони знаходилися біля Аппієвої дороги, за Капенськими воротами, між Авентином і Целієм. Будівництво розпочалося 212 року н.е. і закінчено 217 року, вже після смерті імператора. Двір терм Каракалли мав розмір 400 на 400 м, центральний комплекс — 150 на 200 м. Уже у V ст. н.е. терми Каракалли вважали одним із чудес Риму.